

Varakuta I. O. The concept and essence of legal awareness

The article conducts a comprehensive analysis of the category «legal awareness», identifies its essential content and social purpose.

It is noted that the essence of legal awareness is that one should be well acquainted with the law (system of legal knowledge). In general, we can say that legal awareness reflects the level of knowledge of citizens of law and directly related phenomena. Knowledge of law primarily involves the reflection in the legal consciousness of the person of normative legal information, ie knowledge of the content of certain norms (principles) of law.

It is substantiated that the state of legal awareness in the form in which it should be present in society, is achieved through proper legal education - systematic, planned activities of relevant entities, carried out using various tools, methods and techniques. It is established that legal education is a necessary element of personal access to law, which forms the attitude to law, trains a socially active member of society who knows his rights and opportunities, is able to defend and protect them in all ways.

Factors that prevent the formation of a high level of legal awareness of the person have been identified. Among these are two current issues: 1) unsatisfactory state of legislation; 2) lack of a properly organized system of legal education and information by the state.

It is established that legal awareness has a high social value. A high level of legal awareness contributes not only to the fullest realization of rights, freedoms and legitimate interests at the level of a particular individual, but also the development of democracy, improving governance, strengthening law and order throughout the country.

Keywords: legal awareness, knowledge of law, legal education, legal consciousness, legal state.

DOI: 10.33663/2524-017X-2021-12-21

УДК 340.132.6

*Ольга Григорівна Варич,
доцент кафедри теорії та історії права та держави
Інституту права Київського національного
університету імені Тараса Шевченка,
кандидат юридичних наук
ORCID: 0000-0003-0289-4039*

ТЛУМАЧЕННЯ ПРАВА: АКсіОЛОГіЧНИЙ ВЕКТОР РОЗВИТКУ

Постановка проблеми. Тлумачення права знаходиться у площині традиційних та достатньо досліджених питань. Втім, науково-практичний інтерес до різноманітних проблем тлумачення не втрачає своєї актуальності, адже мова в цілому іде про пізнання права, яке в сучасних умовах об'єктивно передбачає необхідність підвищення уваги до правильного та глибинного розуміння діючих правових норм, з'ясування точного їх змісту та місця у загальній системі правового регулювання. Тому дослідження аксіологічних векторів розвитку тлумачення права пов'язується з необхідністю:

- осмислення теоретико-правової інтерпретації розуміння правової природи тлумачення норм права;
- з'ясування специфіки деяких векторів розвитку тлумачення права у суцільній ціннісній системі.

Разом з тим, надзвичайно важливим є дослідження тлумачення права через призму його значення для підготовки сучасного юриста, оскільки, по-перше, практично домінуючий у радянській юриспруденції юридичний позитивізм суттєво спрощував процес і мету тлумачення, зводячи його виключно до точного і однакового розуміння і застосування закону, виявлення тієї волі, яка вкладає на законодавцем у його словесне формулювання. Тлумачення мало протидіяти будь-яким спробам відійти від точного змісту норм закону. У законодавця, що виражає волю народу, немає і не може бути жодних об'єктивних причин, щоб формулювати закон туманно і неоднозначно, ускладнювати його, тим самим практично усувається можливість для неясності і суперечностей при його тлума-

ченні. Така позиція вела до крайнього формалізму і догматизму в тлумаченні нормативних актів і врешті спотворювала процес правозастосування [1, с. 3]. По-друге, сучасні вектори розвитку права, держави і суспільства породжують кількісне збільшення законодавства, що в свою чергу спонукає до ускладнення, що відбуваються в межах законодавчої та нормотворчої технік, породжують виникнення прогалин у законодавстві. Означене потребує необхідність підвищення рівня фахового тлумачення правового масиву, а отже, збільшення концентрації уваги юридичної освіти на проблемах тлумачення права. По-третє, правотворчість сьогодні здійснюється із застосуванням нових принципів, підходів, сучасних напрямків та механізмів. Тому важливою є проблема тлумачення нових юридичних термінів та конструкцій у поєднанні специфіки українського суспільства, його правосвідомості та культури, менталітету та сучасних світових тенденцій. По-четверте, істотно актуалізує проблему тлумачення долучення України до європейських правоінтеграційних процесів, що викликало необхідність приведення національного законодавства у відповідність до європейських цінностей і стандартів.

Одним з важливих способів такої імплементації є тлумачення положень національного законодавства в контексті міжнародних і європейських цінностей і стандартів. А це у свою чергу вимагає від юристів, передусім від юристів-практиків, які застосовують законодавство, системного юридичного мислення, оволодіння новими видами тлумачення з урахуванням нагромаджених сучасним правознавством знань та здобутків міжнародної, насамперед судової, практики, уміння тлумачити і застосовувати міжнародно-правові документи, до яких приєдналася Україна, не очікуючи поки вони будуть втілені (імplementовані) в національне законодавство України [1, с. 3].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання юридичного тлумачення були предметом дослідження таких вітчизняних та зарубіжних науковців, як С. Бобровник, В. Бабкін, Є. Васьковський, Ю. Ведерніков, А. Венгер, Ю. Власов, Л. Воєводін, М. Вопленко, В. Денисенко, О. Зайчук, Д. Керімов, М. Козюбра, С. Комаров, В. Копейчиков, О. Копиленко, М. Коркунов, В. Котюк, Н. Крестовська, В. Лазарев, Б. Малишев, Н. Марченко, М. Молибога, В. Нагребельний, П. Недбайло, Н. Оніщенко, Н. Пархоменко, О. Петришин, О. Піголкін, П. Рабінович, О. Скакун, Ю. Тихомиров, Ю. Тодика, В. Хропанюк, М. Цвік, О. Черданцев, Ю. Шемшученко та інші.

Мета статті. Метою статті є з'ясування аксіологічних векторів розвитку тлумачення права як важливого напрямку розвитку та удосконалення сучасної юридичної науки та практики.

Основні результати дослідження. З метою поглибленого осмислення теоретико-правового розуміння тлумачення права потрібно врахувати той момент, що тлумачення має давню історію, адже законодавство та правові норми існують давно, отже, і феномен тлумачення відомий.

Динаміка та стрімкий розвиток суспільства, права та держави породжують не лише зміни у всіх сферах відносин, а і появу нових ціннісних орієнтирів, що здатні і можуть впливати на переосмислення юридичної природи тлумачення права, а в тому числі і деяких векторів його розвитку. Так, на нашу думку, аксіологічні вектори розвитку тлумачення права пов'язуються, в першу чергу, з його основним призначенням як категорії, яка є цінною в силу її правової природи.

У загальному вигляді тлумачення права можливо визначити як цілеспрямований процес його пізнання шляхом встановлення змісту нормативних актів, спрямоване на з'ясування суті, істини та об'єктивного змісту правового припису. У процесі тлумачення встановлюється зміст та сфера дії правового припису, його основна мета та соціальне спрямування, місце у системі правового регулювання, з'ясовуються суспільно-історичні умови його прийняття, а також умови, в яких відбувається тлумачення.

Втім, сама категорія «тлумачення» є неоднозначною оскільки, з одного боку, це передбачає «з'ясування якогось змісту чогось», а з іншого – «викладення якоїсь точки зору з приводу чогось» [2, с. 1216]. З урахуванням означеного, одним з визначальних аксіологічних векторів дослідження тлумачення права є його розуміння як комплексного явища, що розглядається у двох аспектах. По-перше, тлумачення розглядається як процес мислення суб'єкта, який досліджує норму права, з'ясовує та пояснює її зміст. Це необхідний підготовчий етап, що проводиться з метою успішного роз'яснення норми права. По-друге, тлумачення передбачає пояснення змісту норми права, що здійснюється в межах діяльності певних суб'єктів та органів, що мають на те спеціальне призначення. Визначальною метою такого процесу є забезпечення правильної та одноманітної реалізації норми, що тлумачиться у всіх випадках, на які вона розрахована, а за необхідності, усунення певних помилок та подолання існуючих прогалин.

Разом з тим, на думку М. Козюбри, необхідно виокремлювати статичний та динамічний підходи до тлумачення правових норм. Так, статичний підхід полягає у тому, що суб'єкт тлумачення має тлумачити норми права, виходячи з того, що їх зміст залишається незмінним, тобто таким, яким його вклав у текст закону сам законодавець. Натомість динамічний підхід тлумачення правових норм пов'язується, в першу чергу, з правом, як явищем динамічним, що розвивається в силу змін, які відбуваються у суспільстві. В такому значенні тлумачення норм права потрібно розглядати як процес пристосування незмінного тексту закону чи окремих його положень до нових відносин та умов, що змінилися [1, с. 5].

У Сполучених Штатах Америки виокремлюють механістичну та конструктивну концепції тлумачення права. Перша виходить з того, що ресурси для розкриття змісту норми права можуть міститися лише у самому законі, та якщо у ньому виявляються певні недоліки, то єдиним засобом подолання цих недоліків буде внесення поправок у процесі правотворчості. Друга концепція передбачає, що текст закону є лише відправною точкою для подальших логічних побудов. Васьковський Е. В. також розрізняє тлумачення та логічний розвиток норм права, при цьому до тлумачення він відносить вибір варіанта розуміння правової норми у тих випадках, коли неможливо зробити однозначний висновок, який ґрунтується на підставі презумпції, певних припущень, принципів доцільності та справедливості [3, с. 16].

З огляду на зазначені вище позиції можливо зробити висновок, що з одного боку, тлумачення права як категорія комплексного характеру розглядається з точки зору етапів тлумачення, де перший етап – це усвідомлення або з'ясування змісту правового припису «для себе», а другий – це роз'яснення та інтерпретація правового припису «для інших» з метою його об'єктивно правильної реалізації та застосування. Натомість, з іншого боку, тлумачення права потрібно досліджувати з точки зору статичного змісту норми права та динаміки самого права, суспільних перетворень, що здатні вплинути на зміну формату правового мислення, якість та ефективність тлумачення правових приписів.

Втім, загальна позиція науковців залишається незмінною в тому аспекті, що тлумачення завжди передбачає певний реконструктивний процес пізнання норми права та результат, що формується у вигляді пізнання істинного змісту правового припису.

Як зазначалось, тлумачення права лежить у площині пізнання права. З огляду на це потрібно звернути увагу на два ключові аксіологічні вектори розвитку тлумачення права. По-перше, щоб осягнути істинний та об'єктивний сенс правових приписів недостатнім є лише ознайомлення з текстом правового припису. Цінним в цьому напрямку є осягнення «духу» правового припису, з метою з'ясування, зокрема, намірів правотворця, принципів права, на яких він ґрунтується, ідеологічної складової, яка відображає основоположні цілі суспільства, його ціннісні орієнтири (цінності моралі, політики тощо).

Так, на думку М. Д. Савенко, прихильники тлумачення правових норм за духом сформуливали окремий напрямок інтерпретації, назвавши його «ціннісне тлумачення». При цьому вони використовують текстовий підхід, тобто букву, і розширювальне тлумачення понять, що уособлюють дух, зокрема таких, як верховенство права, правова держава, належна правова процедура, рівність, розумність, процедурна справедливість [4, с. 15].

Отож і дух не є якоюсь революційною правосвідомістю, чимось абстрактним, дух – це вміння бачити положення, не вихоплені з контексту, а ті, що можуть бути в різних розділах нормативно-правових актів. І, якщо звернутися до досвіду європейських країн, то всі вони керуються духом закону. Наприклад, в одному зі своїх рішень Європейський суд з прав людини прямо вказував на те, що Конвенція – це живий інструмент, який необхідно тлумачити у світлі умов сьогодення [5, с. 48].

По-друге, тлумачення права як пізнання права є творчим процесом, що пов'язується із сталістю та динамізмом правових приписів та їх відповідністю сучасним викликам суспільства. З огляду на це, такий складний процес вимагає високого рівня професіоналізму, що в першу чергу, пов'язується з проблемою меж тлумачення правових норм. Втім, не потрібно забувати про важливе правило – тлумачення не повинно змінювати чи доповнювати існуючий правовий припис. Інакше мова буде іти вже не про тлумачення, а про нормотворення. Тлумачення права має лише розвивати та істинно встановлювати об'єктивний зміст правової норми.

Висновки. З урахуванням вищевказаних положень, слід зазначити, що тлумачення права знаходиться у площині пізнання права. Дослідження аксіологічних векторів розвитку тлумачення права потрібно пов'язувати з необхідністю осмислення теоретико-правової інтерпретації розуміння пра-

вової природи тлумачення норм права як, з одного боку – процесу мислення суб'єкта, який досліджує норму права, з'ясовує та пояснює її зміст (усвідомлення або з'ясування змісту правового припису «для себе»), а з іншого – пояснення змісту норми права (роз'яснення та інтерпретація правового припису «для інших») з метою його об'єктивно правильної реалізації та застосування). Разом з тим, наголошується на тому, що тлумачення права потрібно досліджувати з точки зору статичного змісту норми права та динаміки самого права, суспільних перетворень, що здатні вплинути на зміну формату правового мислення, якості та ефективності тлумачення правових приписів. Отже, цінним у процесі тлумачення є осягнення «духу» правового припису, з метою з'ясування, зокрема, істинних намірів правотворця, принципів права, на яких він ґрунтується, ідеологічної складової, яка відображає основоположні цілі суспільства, його ціннісні орієнтири (ціннісне тлумачення).

Список використаних джерел

1. *Козюбра М. І.* Юридичне тлумачення: проблеми методології. Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки. 2014. Т.155. С. 3-8.
2. *Новый энциклопедический словарь.* 2005. 1456 с.
3. *Саміло Г. О.* Особливості тлумачення права в різних правових системах. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. 2016. Вип. 39(1). С. 15-18.
4. *Савенко М. Д.* Буква і дух у тлумаченні правових норм. Наукові записки НаУКМА. 2008. № 77. С. 13-17.
5. *Уласевич А. С.* Дух права в тлумаченні. Наукові записки НаУКМА. 2010. Т. 103: Юридичні науки. С. 47-49.

References

1. *Koziubra M. I.* Yurydychne tлумachennia: problemy metodolohii. Naukovi zapysky NaUKMA. Yurydychni nauky. 2014. T.155. S.-3-8.
2. *Novyj enciklopedicheskij slovar'.* 2005. 1456 s.
3. *Samilo H. O.* Osoblyvosti tлумachennia prava v ryznykh pravovykh systemakh. Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnogo universytetu. Serii: Pravo. 2016. Vyp. 39(1). S. 15-18.
4. *Savenko M. D.* Bukva i dukh u tлумachenni pravovykh norm. Naukovi zapysky NaUKMA. 2008. No 77. S. 13–17.
5. *Ulasevych A. S.* Dukh prava v tлумachenni. Naukovi zapysky NaUKMA. 2010. T. 103: Yurydychni nauky. S. 47-49.

Варич О. Г. Тлумачення права: аксіологічний вектор розвитку

У статті досліджено аксіологічні вектори розвитку тлумачення права через призму з'ясування теоретико-правової інтерпретації розуміння природи тлумачення норм права як, з одного боку – процесу мислення суб'єкта, який досліджує норму права, з'ясовує та пояснює її зміст, а з іншого – пояснення змісту самої норми права. Також встановлено, що тлумачення права потрібно досліджувати з точки зору статичного змісту норми права та динаміки самого права, суспільних перетворень, що здатні вплинути на зміну формату правового мислення, якості та ефективності тлумачення правових приписів. З'ясовано, що цінним у процесі тлумачення є осягнення «духу» правового припису, при цьому тлумачення не повинно змінювати чи доповнювати існуючий правовий припис.

Ключові слова: тлумачення, тлумачення права, аксіологічні вектори розвитку тлумачення права.

Varych O. G. Interpretation of law: axiological vector of development

The article examines the axiological vectors of the interpretation of law through the prism of clarifying the theoretical and legal interpretation of understanding the nature of the interpretation of law as, on the one hand - the thinking process of the subject who studies the rule of law, clarifies and explains its content, and on the other - explanation of the content of the rule of law. It is also established that the interpretation of law should be studied in terms of the static content of the rule of law and the dynamics of law itself, social transformations that can change the format of legal thinking, quality and effectiveness of interpretation of legal requirements. It has been found that the comprehension of the «spirit» of a legal prescription is valuable in the process of interpretation, and the interpretation should not change or supplement the existing legal prescription.

Keywords: interpretation, interpretation of law, axiological vectors of development of interpretation of law.

DOI: 10.33663/2524-017X-2021-12-22